

СЕКЦИЯ 1. ЯЗЫК – КУЛЬТУРА – ОБЩЕСТВО

Падсекцыя 2

МОВА ЯК ЗАХАВАЛЬНІК І РЭТРАНСЛЯТАР НАЦЫЯНАЛЬНАЙ КУЛЬТУРЫ

*Сударава Аляксандра, Рэспубліка Беларусь
Беларускі дзяржаўны медыцынскі ўніверсітэт,
Рэспубліка Беларусь, г. Мінск
Навуковы кіраўнік – ст.выкладчык Носік А.А.*

Анатацыя. Асноўная ўвага ў артыкуле адводзіцца вызначальнай ролі нацыянальнай мовы ў працэсе захавання гістарычнага мінулага і стварэння сучасных культурных набыткаў. Прыводзяцца прыклады найбольш значных у гісторыі развіцця беларускай мовы перыядаў і выданняў.

Ключавыя словы: беларуская мова, лексіка, культура, беларуская літаратура.

Мова – гэта найважнейшы сродак абмену інфармацыяй паміж людзьмі. Яна займае галоўнае месца ў жыцці грамадства. Пры дапамозе мовы чалавек перадае свае думкі, веды, пачуцці. Яна ўзнікае і існуе для забеспячэння сувязі паміж людзьмі, дапамагае авалодаць усім багаццем чалавечай дзейнасці [1].

Праз мову свядомасць аднаго чалавека становіцца даступнай другім людзям. Мова звязана з мысленнем – думкі чалавека перадаюцца словамі. Атрымліваючы інфармацыю, чалавек узбагачае сваю свядомасць, развіваецца яго мысленне.

Мова з’яўляецца люстэркам жыцця народа, культурнага развіцця. Праз мову чалавек засвойвае велізарны досвед папярэдніх пакаленняў і пазнае цэлую культуру. З дапамогай мовы людзі знаёмяцца з літаратурай, створанай на гэтай мове, далучаецца да калектыву людзей, якія валодаюць гэтай мовай і культурнымі каштоўнасцямі [3].

Кожная нацыянальная культура адрозніваецца ад іншых вызначальнымі адметнымі рысамі, напрыклад, багаццем слоўніка, этымалогіяй слоў, будовай сказаў. Кожная мова мае ў сваім складзе лексічныя адзінкі, якія называюць асаблівыя паняцці, прадметы, здабыткі культурнай дзейнасці народаў і не маюць адпаведнікаў у іншых мовах. Так, На карце Беларусі ўсе назвы мясцовасцей не выпадковыя, а звязаныя з пэўным гістарычным мінулым, асаблівасцямі прыроднага асяроддзя і ўмоў дзейнасці людзей [2, с.14–15].

Мова – не толькі спосаб захавання духоўнасці і культуры, але і ў пэўнай ступені сродак іх фарміравання. Пры дапамозе мовы адбываецца рэтрансляцыя нацыянальнай культуры. Напрыклад, умовы развіцця беларускай мовы, што склаліся ў XIV–XV стст., спрыялі яе пранікненню і ў царкоўна-рэлігійнае пісьменства, звужаючы тым самым сферу ўжывання

старажытнаславянскай мовы. У гэты час з'яўляюцца першыя пераклады на беларускую мову рэлігійнай літаратуры.

Найважнейшымі арыгінальнымі літаратурнымі помнікамі, якія былі створаны на Беларусі, з'яўляюцца летапісы. Да сярэдзіны XV ст. беларускія летапісцы адыходзяць ад агульнарускіх летапісных зводаў, узнікае летапісанне, якое грунтавалася толькі на мясцовым гістарычным, грамадска-палітычным, этнаграфічным, фальклорным матэрыяле, зараджаецца беларуска дзяржаўнае летапісанне. Летапісныя творы мелі канкрэтную мэту – уславіць гістарычнае мінулае дзяржавы і тых, хто сваёй ваенна-палітычнай дзейнасцю спрыяў яе ўзвышэнню. У значнай іх колькасці адлюстравана імкненне ўзвысіць літоўскіх (беларускіх) феадалаў над польскай шляхтай.

«Летапісец вялікіх князёў літоўскіх» ахоплівае перыяд ад смерці Гедыміна (1341г.) да канца XVI ст. У першай яго палове падаецца апісанне барацьбы за ўладу ў ВКЛ пасля смерці Альгерда і Гедыміна. У другой – апісанне вяселля і каранацыі ў Кракаве Ягайлы. Галоўны яго герой – князь Вітаўт, які стаў вялікім князем у 1392 г.

«Беларуска-Літоўскі летапіс» (1446 г.) у першай частцы змяшчае выбарку з рускіх летапісаў пра гісторыю Кіеўскай Русі, Маскоўскага і Літоўскага княстваў і храналагічна ахоплівае дзеянні князёў ад пачатку Русі да 1446г. У канцы змешчаны рэгіянальныя матэрыялы: Смаленская хроніка «Пахвала Вітаўту» і «Смаленскія запісы аб справах 1432-1445гг.».

«Хроніка Вялікага Княства Літоўскага і Жамойцкага» (XVI ст.) апавядае аб рымлянах, якія збеглі ад Нерона, пасяліліся на Нёмане і заснавалі княства ў Жамойцці, Літве, Русі. Крыніцамі для гэтай хронікі паслужылі Беларуска-Літоўскі і Іпацьеўскі летапісы. У сярэдзіне XVI ст. была створана «Хроніка Быхаўца», якая змяшчала матэрыял па гісторыі рэлігіі ВКЛ, пра прадстаўнікоў знатных ордаў, пра міжнародныя адносіны з дзяржавамі Усходняй Еўропы, пра ўнутранае жыццё дзяржавы, а таксама апісвала ваенныя падзеі і паходы князёў ВКЛ [7].

Вытокі нацыянальнай традыцыі беларускай літаратуры XIX ст. бяруць свой пачатак у шырокім звароце да фальклорнай спадчыны. Аднак у новых гістарычных умовах, калі літаратура павінна была выяўляць усеагульныя інтарэсы і адлюстроўваць задачы нацыянальна-вызваленчага руху, апора на вусную народную творчасць хоць і была неабходнай, паколькі давала ёй адчуванне народнай душы, але ўжо недастатковай, каб узняць асаблівае яе нацыянальнае мысленне на ўзровень глыбока філасофскага адлюстравання жывых і шчырых памкненняў душы да свабоды [5].

У другой палове XIX – пачатку XX ст. працягваўся працэс фарміравання мовы беларускай нацыі. Значныя змены адбываліся ў гутарковай мове, ішло паступовае змешванне мясцовых дыялектаў, адбываліся змены ў слоўніковым запасе мовы. З'яўляліся новыя словы і тэрміны. На аснове жывой гутарковай народнай мовы фарміравалася новая беларуская літаратурная мова. Яна развівалася галоўным чынам як мова мастацкай літаратуры і часткова

публіцыстыкі. У ёй пераважала бытавая лексіка, слаба была развіта тэрміналогія. Фарміраванне беларускай літаратурнай мовы адбывалася павольна, што тлумачыцца цяжкасцямі ў друкаванні і распаўсюджанні беларускамоўных твораў [6]. Актывізацыя нацыянальна-вызваленчага руху на Беларусі суправаджалася з'яўленнем друкаваных перыядычных выданняў і беларускіх выдавецтваў: “Загляне сонца ў наша аконца”, “Наша хата”, “Саха”, “Наша доля”, “Лучына”. Пашыралася сфера карыстання мовы. У літаратуры гучыць рэвалюцыйны настрой народнай інтэлігенцыі. Асаблівае роля ў беларускай літаратуры належыць Максіму Багдановічу (1891–1917 гг.) – паэту, перакладчыку, крытыку і гісторыку літаратуры, аўтар паэм “Максім і Магдалена”, “Страцім-лебедзь”, зборніка “Вянок”, вершаў “Слуцкія ткачыкі”, “Зорка Венера”. У гэты час пачынае друкаваць свае творы Янка Купала. Адзін за другім выходзяць яго зборнікі паэзіі “Жалейка”, “Гусліар”, “Шляхам жыцця”, з’яўляюцца паэмы “Курган”, “Бандароўна”, “Магіла льва”, п’есы «Паўлінка», “Раскіданае гняздо”. Якуб Колас – адзін з заснавальнікаў сучаснай беларускай літаратурнай мовы – публікуе зборнікі “Песня жалбы”, “Родныя вобразы”, “Сымон музыка”.

Існаванне мовы, яе развіццё немагчыма без існавання людзей, якія размаўляюць на гэтай мове. Калі знікае народ – носьбіт мовы, – жыццё мовы спыняецца. Мова належыць народу, хаця існуе незалежна ад кожнага асобнага чалавека. Многія словы замацоўваюць вобразнае значэнне, якое вызначана асаблівым бытам, звычаямі, культурай народа.

Такім чынам, нацыянальная мова з’яўляецца сховішчам культуры, што стваралася на працягу многіх стагоддзяў, крыніцай набыцця ведаў і сродкам іх перадачы [4]. Мова – гэта ўвасабленне духу народа і адначасова асяроддзе, якое нараджае, фарміруе духоўнасць і ўплывае на стан культуры наступных пакаленняў. Мова ўзбагачае ўсё тое, што прынята называць культурай, і з’яўляецца яе захавальнікам і рэтранслятарам.

Літаратура:

1. Беларуская мова: спецыяльная лексіка: вучэб. - метаад. дапам./ В.У. Азарка, А.С. Васілеўская, М.М. Круталевіч. – 3-е выд., перапрац. – Мінск: БДПУ, 2007 – 207с.
2. Беларуская мова: Уводзіны ў навуку аб мове. Фанетыка. Арфаэпія. Графіка. Арфаграфія: вучэбны дапаможнік / Л. І. Сямешка. – Мінск : Сучаснае слова, 1999. – 223 с.
3. Русский язык от текста до орфографии: справочник для учащихся средних школ и абитуриентов / В.Д. Скаковский. – Минск: Издательский центр БА «Конкурс», 2021. – 96 с.
4. Нацыянальная мова як крыніца [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: <http://www.infopedia.su>. – Дата доступу: 15.09.2024.
5. Гісторыя Беларусі: У 6 Т.4. Беларусь у складзе Расейскай імперыі (канец XVIII – пачатак XX ст.) / М. Біч, В. Яноўская, С. Рудовіч і інш.: М. Касцюк (гал. рэд.) інш. – Мн.: Экаперспектыва, 2005. – 519 с.

ДИАЛОГ ЯЗЫКОВ И КУЛЬТУР: IV Международные X Республиканские студенческие чтения
Минск, 4 октября 2024 года

6. Гісторыя Беларусі: Падруч. У 2 ч. Ч. 1. Ад старажытных часоў – па люты 1917 г. / Я.К. Новик, Г.С. Марцуль, І.Л. Качалаў і інш.; Пад рэд. Я.К. Новика, Г.С. Марцуля. – Мн. : Выш. шк., 2003. – 416 с.

7. Гісторыя культуры Беларусі: дапам. / Н.Я. Патапенка, А.В. Перапёлкіна. – Мінск.:Изд-во Гревцова, 2009. – 208 с.